

113η Συνάντηση
Μετα-Ψυχολογίας

Βασίλειος Μαούτσος

18/1/11

Μεταψυχολογικό Σεμινάριο

‘Ελληνικό Ινστιτούτο Κλασικής Ψυχανάλυσης’

‘Formulations on the Two Principles of Mental Functioning’, 1911

Τόμος XII

Ο Strachey βρίσκεται και αυτός ο ίδιος σε δυσκολία να επεξεργαστεί επακριβώς το παρόν κείμενο του Φρόιντ και επισημαίνει ότι αυτό ‘...είναι υπερβολικά συμπυκνωμένο και δεν είναι εύκολο να το εμπεδώσει κανείς ακόμη και σήμερα’. Προσθέτει δε πως όταν παρουσιάστηκε αυτή η εργασία του Φρόιντ ενώπιον ψυχαναλυτών στην Ψυχαναλυτική Ένωση της Βιέννης ήταν ‘... κάθε άλλο παρά περίεργο το ότι το πρώτο ακροατήριο του Φρόιντ ουδόλως ανταποκρίθηκε’. Βέβαια, αργότερα για πολλούς ψυχαναλυτές το κείμενο αυτό ήταν και παραμένει ένας από του ακρογωνιαίους λίθους της ψυχανάλυσης για τους λόγους που θα τεθούν στη παρούσα και σε μετέπειτα Περιλήψεις. Μάλιστα, θα τολμούσαμε να πούμε ότι αν παρακολουθήσουμε τις ουσιαστικές αρχές που έχει θέσει ο Φρόιντ μέσα στην ψυχαναλυτικά δεκαεξαετή του πορεία τότε το παρόν κείμενο, μαζί με όσα μεταψυχολογικά πρόκειται να ακολουθήσουν, θα διαπιστώσουμε ότι δεν έχουν μόνο μία εκπληκτική συνέχεια και συνέπεια αλλά και μία συγκλονιστική απλότητα που κάνουν τον αναγνώστη να απορεί πως του είχε διαλάθει το περιεχόμενό τους. Αναφέρομαι βασικά στην αρχή της αντι-επιστημονικότητας, της μη-αποδοχής υποθετικού λόγου, της αποδοχής μόνον μονοσήμαντων και γραμμικών σχέσεων που δεν εγκλωβίζουν τη σκέψη του υποκειμένου σε αντιφάσεις και τέλος την ικανότητα διορθωτικού λόγου όποτε τα ανωτέρω παραβιάζονται. Το ότι η αρχή της αντι-επιστημονικότητας όσον αφορά τα ψυχικά φαινόμενα μπορεί αναπόφευκτα να καταλήξει στην έννοια της υπέρ-επιστημονικότητάς της – πράγμα στο οποίο έχουμε αναφερθεί σε προηγούμενη Περίληψη – δεν πρέπει να μας δίνει οποιασδήποτε μορφής υπεροχή έναντι της επιστημονικής μεθόδου. Ο λόγος είναι προφανής. Οι πορείες αυτών των δύο διαδικασιών είναι άκρως αντιθετικές και αφορούν παντελώς διαφορετικές καταστάσεις: η αντι-επιστημονικότητα αφορά μόνον και κατ’ αποκλειστικότητα τα ψυχικά φαινόμενα ενώ η επιστημονικότητα αφορά κάθε τι άλλο που μας περιβάλλει. Επιπλέον, προτού ξεκινήσουμε αυτή τη τόσο σπουδαία φάση της εξέτασης των κειμένων του Φρόιντ ας ξεκαθαρίσουμε εκ προοιμίου ότι κάθε αναφορά που θα γίνεται εφεξής θα αφορά τον ασθενή. Θα αφορά αυτόν που πάει στο γιατρό του, στο φίλο του ή, στη γυναίκα του για να μιλήσει επειδή έχει – κατά την άποψή του – κάποιο πρόβλημα. Τίποτα απ’ όσα θα λέμε απ’ εδώ και πέρα αφορούν τους υπολοίπους εκ των συνανθρώπων μας.

Αν υπάρχει συμφωνία επ’ αυτών των σημείων η Μεταψυχολογία του Φρόιντ και κατ’ επέκταση η ψυχανάλυση δεν θα είναι μόνον άκρως κατανοητή αλλά συγχρόνως ένα αποτελεσματικό εργαλείο προσέγγισης κάθε ψυχολογικής νόσου. Αλλωστε, προς τι η πολυπλοκότητα και η αυθαιρεσία της σκέψης περί τα ψυχολογικά όταν τα προς μελέτη θέματα είναι τόσο οφθαλμοφανή αλλά απρόσιτα! Ο Φρόιντ έχοντας ο ίδιος δυσκολευτεί επί μακρόν επί του συγκεκριμένου ζητήματος το αποδίδει στην ανθρώπινη φύση η οποία δημιουργεί διαρκώς προβλήματα και συνεπώς δεν έχει ούτε στο παρόν του κείμενο αλλά ούτε και σε μεταγενέστερο κάποια πρόθεση να κάνει αρνητική κριτική επ’ αυτού.

Το θέμα που απασχολεί τον Φρόιντ σ’ αυτή του την εργασία είναι η αρχή του ψυχισμού. Ορίζει δε ως αρχή του ψυχισμού την κατάσταση της ‘δυσαρέσκειας’, πράγμα που είχε αντιμετωπιστεί σε μία πρώτη φάση στο Προσχέδιο αλλά και στην Ερμηνευτική των Ονείρων. Συνεπώς, το ίδιο το θέμα του Φρόιντ δεν είναι καινούργιο. Φαίνεται δε εξαιρετικά φιλόδοξο. Εμείς θα διαπιστώσουμε ότι

συμβαίνει το ακριβώς αντίθετο και ίσως εκπλαγούμε με τον εαυτό μας που δεν το είχαμε αντιληφθεί νωρίτερα. Αυτό θα διαρκέσει πιθανότατα για λίγο εφ' όσον πολύ σύντομα θα δούμε ότι το έχουμε λησμονήσει και θα χρειαστεί να το ξανα-ανακαλύψουμε. Τέτοια ιδιαιτερότητα έχει η μελέτη περί της αρχής του ψυχισμού όπως είχαμε επισημάνει και στη συζήτησή μας για την ποσότητα 'Qη' στη Περίληψη για το Σχέδιο.

Ας θυμηθούμε λοιπόν, κατ' αρχάς, πόσο εμπειρικός έχει υπάρξει ο Φρόιντ μέχρις στιγμής, κάτι που σκοπίμως έχει τονιστεί υπέρ το δέον στη πορεία των Περιλήψεων. Τώρα ήρθε η στιγμή να δούμε που αποσκοπούσε. Σε κάθε περίπτωση κατά την οποία ένας μελετητής οποιασδήποτε κατάστασης δεν μπορεί να βρει καμία απολύτως άκρη στο τι συμβαίνει στο υπό μελέτη θέμα του δεν έχει άλλη εναλλακτική λύση από του να ανοίγει τα όρια της μελέτης του. Σε κάποια στιγμή ανακαλύπτει ότι δεν χρειάζεται περαιτέρω άνοιγμα διότι αιφνιδίως έχει λυθεί το πρόβλημά του. Αν, παραδείγματος χάριν, υπάρχει υγρασία στο χώρο μας πηγαίνουμε κυκλικά γύρω από την επίμαχη περιοχή και σε κάποιο μακρινό σημείο ανακαλύπτουμε αιφνιδίως την αιτία και την πορεία του εκρέοντος υγρού. Η έννοια του εμπειρισμού συμβαδίζει με την έννοια του σκότους. Κάθε γνησίως περίεργο φαινόμενο μόνον βαδίζοντας στα τυφλά μπορεί να επιλυθεί αν και με κόστος την λελογισμένη σπατάλη σε χρήμα, χρόνο και προσπάθεια. Βέβαια, θα πρέπει να δεχτούμε ότι κατόπιν προσεκτικής παρατήρησης τίποτα γνήσια περίεργο δεν υπάρχει τριγύρω μας πέραν των ψυχικών φαινομένων. Όλα εξηγούνται (ή, θα εξηγηθούν) στη πορεία της επιστημονικής έρευνας διότι η ανθρώπινη λογική εξασφαλίζει ότι θα φτάσουμε όπου θέλουμε. Θα φτάσουμε σ' άλλα αστέρια, θα φτιάξουμε ανταλλακτικά ανθρωπίνων μελών, θα κατασκευάσουμε τροφές πλήρους προστασίας του οργανισμού, θα λυθεί το θέμα της οικονομικής ανέχειας με αποτελεσματικά οικήματα αμυδρούς κόστους και απίθανης ασφάλειας από ληστές, φωτιές και κεραυνούς. Το μόνο θέμα που θα μείνει ανεπίλυτο θα είναι το θέμα μιας 'δυσαρέσκειας' στερημένης κάθε λογικής και συνεπώς ανίκανης να εξηγηθεί επιστημονικά. Κατ' ουσία, αυτό θα είναι πάντοτε το μοναδικό ανεπίλυτο ζήτημα. Ο Φρόιντ δεν δίνει απάντηση εδώ για το συγκεκριμένο θέμα της ανικανότητας του 'ανθρώπου', δηλαδή, της λογικής (αργότερα θα ονομαστεί 'Εγώ') να διερευνήσει το ψυχικό όργανο, δηλαδή, τον ίδιο της τον εαυτό και ακόμη περισσότερο. Όμως αναγνωρίζοντας αμέσως την συγκεκριμένη ταυτολογία διαπιστώνουμε από τώρα την απίθανη φύση του υφέρποντος προβλήματος

άνθρωπος=λογική (Εγώ)+δυσαρέσκεια άρα

λογική(Εγώ)=άνθρωπος-δυσαρέσκεια αν και στη πράξη

λογική(Εγώ)=άνθρωπος+δυσαρέσκεια.

Ο Φρόιντ γνωρίζοντας την κλινική σημασία του προβλήματος η οποία τον ενδιαφέρει θέλει να δώσει μία εμπειριστικώς και αμιγώς μεταψυχολογική διάσταση σ' αυτό το ζήτημα και να του αφαιρέσει κάθε φιλοσοφική προδιάθεση. Γνώριζε ότι αν ελύνητο αυτό το ζήτημα κάθε τι άλλο θα ήταν πολύ ευκολότερο. Γι' αυτό το λόγο αφήνει τη μελέτη του για αργότερα, όταν έχει κάνει όλη την απαραίτητη προ-εργασία. Προς το παρόν ασχολείται με το θέμα του ανοίγματος του βιώματος όταν η λογική είναι υπό κατάργηση, αυτό που θα αποκαλούσαμε ενεργή όρια του ενστίκτου.

Ας δούμε ποια είναι αυτά. Το ανώτατο όριο είναι η κατάσταση της δυσαρέσκειας. Περιγράφει ο Φρόιντ πόσο συντηρητικό (ενδεχομένως ακόμη και ανόητο εκ πρώτης όψεως) είναι το ένστικτο έτσι ώστε να επιδιώκει διαρκώς την κατάσταση της ευχαρίστησης την οποία θεωρεί δεδομένη και για την οποία αδιαφορεί πλήρως ως προς την προέλευσή της. Αντιθέτως, την δυσαρέσκεια διαρκώς την αποφεύγει και του είναι ανυπόφορη και την ερευνά. Ο Φρόιντ στην μεγάλη υποσημείωσή του στη σελίδα 220 σαφώς υπονοεί ότι αν ο αναγνώστης αντιληφθεί αυτή την έννοια

[ευχαρίστηση/δυσαρέσκεια/ευχαρίστηση] έχει φτάσει σε πολύ προχωρημένο επίπεδο

μεταψυχολογικής σκέψης αρκεί να μη την χάνει την σημασία της με την πρώτη δυσκολία. Διότι αν κάποιος αντιληφθεί την σημασία της δυσαρέσκειας θα έχει συγχρόνως αντιληφθεί την κατ'επίφαση δύσκολη παραδοξολογία της σύγχρονης ψυχανάλυσης του αρνητικού - του κάτι που δεν υπάρχει και είναι πανίσχυρο. Όντως, δεν είναι απόλυτα προσδοκώμενο ότι αυτό που υπάρχει στη θέση του επιθυμητού το οποίο όμως δεν υπάρχει, να νομίζει ότι μπορεί να αγνοείται κι' ας είναι

ενεργέστατα παρόν!. Η σημασία αυτού είναι πασιφανής: η ευχαρίστηση είναι η κατάσταση του μηδέν του Προσχεδίου: το τέλειο που δεν μας αφορά! Συνεπώς, η δυσαρέσκεια είναι το μεγάλο πρόβλημα επειδή ξεφεύγει από την θέση μηδέν σε άλλοτε άλλο βαθμό. Απ' αυτή τη βιωματική/εμπειρική αρχή της γνώσης που έχει την μορφή πολύ=λίγο και λίγο=πολύ κανείς δεν απαλλάσσεται αρκεί να έχει περάσει την όποια μορφή δυσαρέσκειας. Εξαιρούνται μόνον όσοι δεν έχουν βιώσει δυσαρέσκεια, οπότε δεν τους αφορά το όλο ζήτημα, όπως λέγαμε στην αρχή. Δηλαδή, εξαιρούνται όσοι περιγράφουν τον εαυτό τους ως ευρισκόμενο στο σημείο μηδέν.

Η ανωτέρω ασύλληπτη σε απλότητα προσέγγιση του Φρόιντ ορίζει αυτομάτως και το κατώτατο όριο του ενεργούς ενστίκτου. Στο αναπόφευκτο ερώτημα του πότε ηγήθη για πρώτη φορά η δυσαρέσκεια ο Φρόιντ απαντά ότι αυτό συνέβη για πρώτη φορά όταν διέφυγε του υποκειμένου το σημείο μηδέν του, δηλαδή, όταν εμφανίστηκε διατάραξη της ευχαρίστησής του. Εξ όσων δε μπορεί να ανακαλέσει το υποκείμενο αυτό πάντοτε συνέβη ποτέ πριν την νηπιακή του ηλικία. Ιδού πως παρουσιάζεται η παιδική/νηπιακή ηλικία για πρώτη φορά στη ψυχανάλυση ως μέσο θεραπευτικής πρακτικής. Παρατηρούμε ότι η τοποθέτηση του Φρόιντ όχι μόνον δεν έχει κανένα πρωτογενώς αναπτυξιακό χαρακτήρα αλλά επιπλέον χαρακτηρίζεται από τον Φρόιντ ως 'παραμύθι', έναν όρο που θα μας χρησιμεύσει τα μέγιστα στη συνέχεια των Περιλήψεων και ο οποίος στηρίζεται αποκλειστικά και μόνον στο αναμνησιακό του περιεχόμενο σε αντιδιαστολή με το βιολογικό που υπαινίσσεται τόσο αβάσιμα η αναπτυξιολογία.

Στο σημείο αυτό ο Φρόιντ έρχεται να κάνει μία συμπλήρωση του θέματος των ενεργών ορίων του ενστίκτου που καλύπτει κάθε πιθανή μετέπειτα εξέλιξη. Διότι ποιος αποκλείει ότι η δυσαρέσκεια δεν μπορεί να ξεκινήσει πριν ακόμη και από την παιδική/νηπιακή ηλικία! Έτσι, ο Φρόιντ μεταθέτει το όριο της δυσαρέσκειας στη φάση του 'αυγού'. Στη θέση αυτή το όριο γίνεται αξεπέραστο και θα πρέπει να ομολογήσουμε ότι η παραδοχή του O. Rank περί του 'Τραύματος της Γέννησης' θα μπορούσε να είχε θεωρηθεί στην ιστορία της ψυχανάλυσης ως μία άκρως μεταψυχολογική/φρουδική θέση αν δεν είχε βιολογικές επιμειξίες από τον τρόπο της γραφής της. Επομένως, το τελικό όριο της διαταραχής της ευχαρίστησης του ενστίκτου δεν είναι καν η παιδική ηλικία αλλά αυτή η ίδια ενδομήτρια ζωή. Στο σημείο αυτό ο Φρόιντ εισάγει την έννοια της απώθησης. Βρισκόμαστε στην τρίτη σελίδα ενός κειμένου η σημασία του οποίου είναι μοναδική.